

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 105 (1992)

Artikel: Noms locals per lung e per larg dal cunfin tanter l'Engiadina Bassa e'l Tirol dal sūr e dal nord
Autor: Bischoff, Nicolin
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235706>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Noms locals per lung e per larg dal cunfin tanter l'Engiadina Bassa e'l Tirol dal süd e dal nord

da Nicolin Bischoff

in algordanza ad Andrea Schorta p.m.

In seis II. tom dal «Cudesch da noms retics», sün pagina XXXIX da l'introducziun, scriva Andrea Schorta tuot modestamaing:

«Man weiss, wie schroff die 'Volksetymologie' im allgemeinen von der zünftigen Forschung abgelehnt wird. Dies zeigt schon der Umstand, dass man darunter meist eine vom Volk stammende falsche Wort- und Namendeutung versteht. Dass das Volk mitunter richtiger sieht als der ortskundige Gelehrte, sollte immerhin dessen Mitspracherecht besonders in toponomastischen Fragen gewährleisten.»

Da quist «dret» cha Schorta conceda i'l citat survart, n'haja vuglü far adöver. Nus avaivan daspö ün pêr ons previs da far excursiuns e da discutir insembel ils noms locals chi seguan.

Davo quatter decenniis d'actività in Valsuot, m'avaiva quai parü cha tscherts noms stuvevan gnir reponderats. Mo la mort m'es gnüda a l'avant. Andrea Schorta ha stuvü murir sainza cha nus avessan pudü far nossas spassegiadas insembel. Che malavita ch'eu n'ha gnü da quist fat accumul!

Mettain perquai cha'l lectur am seguitess lung il traget cha l'Engiadina cunfina cul Tirol. E mettain cha nus discutessan insembel na be sur da quai cha'l cunfin separa, mo bain eir sur da quai chi collia: suravia e suranan als terms.

Terms lung ils cunfins sun natüralmaing da tour serius, i sun absoluts, almain sün plans topografics ed in convenziuns territorialas. Mo tanteraint fan ils cunfins cura gobas, cura butatschs, las lingias gulivas tanter ils terms sun sco bindels aint il vent dal qua invia e dal cavia innan. La vita pratica sto pudair avoir eir spazis libers. Uschena eir il svilup dals spazis culturals tras il cuors dals tschientiners.

Noms locals sun in blers cas taschmuongias da las influenzas chi surpassan ils cunfins. Mo eir otras expressiuns, acceptadas ed integradas aint illa lingua d'imminchadi tradischan las relaziuns tanter quels chi stan da quista vart e quels chi stan da l'otra vart dal cunfin. L'Engiadina Bassa, impustüt aint ils cuntuoorns da Ramosch, Tschlin e Samignun, es vaira richa da noms gnüts influenzats tras ils Tirolais.

Tuot chi cugnuoscha il *Chastè da Tschaniüfo* la fracziun da *Tschafalur*. Per ün Rumantsch, trat sü illa part da Valsuot insü, para que curius cha'ls da cajò pronunzian ün «Tscha» invezza d'ün «Cha». Na be l'administraziun tudais-cha dals signuors feudals, mo bain eir la cuntinuanta vaschinanza dals Rumantschs culs Tirolais ha rinforzà la tendeza, p.ex. a Martina ed a Müstair, e pü bod eir in Samignun, da pronunziar ün tsch per ün ch. Eu n'ha svesc cugnuschü ün bun Rumantsch da Martina e divers abitants da Müstair chi nu d'eiran in cas da far quista differenza uschè tipica rumantscha.

Dalander deriva bain eir il nom *Blaisch dal Paintsch* guliv Martina sü. In vicinanza da quist nom daja ün *Plantavidal* ed ün *Plantagisep*. Il topograf ha tut serius eir quists noms sco chi vegnan pronunziats dals da Tschlin, Strada e Martina. Ün vegl vaschin da Tschlin chi d'eira nat e trat sü a Sent, m'ha imbüttà ch'eu n'haja scrit fos quists noms, cha güst saja da scriver *Plan da Vidal e Plan da Gisep*.

Mo quist nu correspundess a la pronunzia indigena! Quist as pudessa dir eir dal *Prunnenpoden* sur Vinadi o eir dal *Cor süssom Val Chastè*, chi voul indichar il «Kar», na forsa ün cour. Scha nus giain aint da la Val da Samignun, inscuntraina üna tabla cun scrit sü *Val Pischöt*. Quist nom es inventà per rimplazzar il nom precedaint «*Scheisserinne*». Nus pudain d'üna vart incleger cha l'Uffizi da fabrica s'ha schenà da laschar stampar üna tabla cun ün nom uschè obscen. Mo schi vessan tadlà sü'l vegl fittadin dal Bain da Fans, Hans Westreicher, p.m., ün hom chi savaiva be tudais-ch, vessan scrit sülla tabla: «*Val Schais*», sco cha quista Val avaiva propi nom avant la fabrica da la via odierna da Samignun. Id es eir ün fat cha a l'entrada da la Val Samignun i's po chattar amo hoz fich bel schais (gip) cristallisà. Eir la *Val Schais a Sta. Maria in V.M.* – ün nom chi'd es schmütschà aint il Cudesch dals noms locals as referischa sü'l ter vast complex da gip süsom quista val, illa località da Chalderas e'l Piz Chalderas.

Dasper la *Val Pischöt* as rechatta ün truoi chi collia il *S-chalun* cul *Prà dal Cor*. Lung quist truoi as chatta amo hoz reists da pitschens tablat chi servivan a metter suot tet il fain dal «*Felsenmais*». Quist ultim nom es scrit uschena sülla charta, e'l Cudesch da noms locals til ha surtut, muossand

via sün «Welsch». Mo quai es probabelmaing fallà. Ils Tirolais da Schalkl, ils quals avaiavan il dret da sgiar quista prada, nu dischan natüralmaing «*Felsenmais*», dimpersè «*Felschemoas*». Il term «*Moas*» es tirolais e voul dir tant sco clerai, dimena ün lö aint il god sainza bos-cha, p.ex. Himbeermoas o Kitzemoas, ün nom fich frequent giò'l Tirol. Mo «*Felsche*» es ün term rumantsch, derivant da felsch, (=Farnkraut). La prada dal Felschemoas es be plain da «Adlerfarn», *Pteridium aquilinum*, nomnà in rumantsch seguond il dicziunari da Bezzola/Tönjachen: felschs pl. felcha, föglias d'serp. Il tschögn da Andrea Schorta cha Felsche-moas pudess derivar da «welsch» nu considerescha la situaziun dal lö. Quist territori fin aint in Val da Mot dadour Martina appartgnaiva als Austriacs. Per motivs strategics ha l'Austria insistü fin dal 1875 da posseder svesch quist territori. I nun es probabel cha'ls Tirolais hajan nomnà «welsch» ün pêr prats chi pür davò il 1875, tras üna correctura da cunfin e barat cun terrain giò la Valrain sangallaisa, sün gnüts agiunts al territori cumünal da Tschlin. Quist nom mez tudais-ch e mez rumantsch sumaglia ferm al *Piz S-chalambert* visavi Ramosch: our dal vegl nom *Piz da la S-chala* es gnü ün «*S-chala-Berg*», e noss buns Rumantschs da Valsuot han acceptà quist sco *S-chalambert*. Il vegl silvicultur da Sent e bun cugnuschidur da la Val Uina, m'ha dit avant bliers ons cha'l S-chalambert portaiva il nom *Piz da la S-chala*, nomnà davò üna s-chala chi surmuntaiva ün precipizi lung la via veglia d'Uina. Il cudesch da noms locals però ans muossa via sülla derivanza probabla dal nom da famiglia «Schellenberg».

Üna malinçletta es capitada eir scrivand il nom «*Kuhtal*» sülla charta topografica. Our da la *Val da Cuens* es gnü planet üna «*Val da Cuas*», causa cha'ls avdants da la Val Roja han interpretà il nom cuen sco Kua (=Kuh). E da Kuatal han ils Ramoschans fat üna Val da Cuas. Id es da dir cha sün quista valletta sulvadia zoppada davò'l S-chalambert, i mai nu sarà rivà sü ne üna ne plüssas vachas. E che «cuas» chi's vess pudü chattar lasü oter co apunta «cuens», ingün nu sà da dir. Ils da Ramosch e da Sent dischan amo hoz cuen per cuvel.

Ün'otra malinçletta ha provochà il nom «*Padavanna*». Quai es üna val chafuolla e diramada in plüs valluns e plüssas chavüergias sülla costa vers nord dal *Piz Ajüz ramoschan*. Andrea Schorta fa derivar quist nom seguintamaing: «*PADOVA* Stadt in Oberitalien. – Adj. und Ethnikum Padovano; – ana *Übername einer aus Padua stammenden Frau*: Padavanna, Risch da la – Ram.» – Schi's cugnuschcha il territori da la Padavanna nu's poja simplamaing na crajer cha'l nom da Padua haja pudü ir vias uschè insolitas. Mo l'interpretaziun dal schef da god da Ramosch, Domenic Mathieu, figl dal vegl silvicultur, chi ha servi al cumün dal 1881

fin 1930, paress a mai d'esser plü credibla: Cha'ls Tirolais chi han taglià il god da Sassalm e cuntuoorns (seguond mias retscherchas, dal 1841!) avaiavan fat ün iral per chatschar giò la laina giò'l fuond da la val. Per cha quella sglischa plü bain, dessan els avair fermà sü l'aua e büttà il lainom aint ill'aua. E lura para chi clomaivan: «Hinunter in die Badewanne!» E da quista *Badewanne* dess apunta derivar il nom da la *Padavanna*. Quist es uossa propi üna dretta interpretaziun populara. Mo eu la retegn per pussibelmaing vardaivla, perche meis agens lavuraints, in cumpagnia da Curdin Caviezel, dals ons 1953/54, faivan eir il prüm il bogn culla laina, avant co l'inviar aint il iral dal Risch da l'Erba.

Cun manzunar il nom «Risch da...» m'es güst schmütschà ün oter term toponomastic da Valsuot chi'd es fich frequent. Da Ramosch aval nu's cugnoscha ils terms: frastèn o fastagl per ün vallun, ingio chi vain chatschà laina. Quia dischan: ün risch, uschè p.ex. *Risch da l'Erba*, *Risch da l'Urezza*, *Risch Chantfuorns*, *Risch Cotschen* e.o.p. Il nom risch vain dal tudais-ch «Ries» o «Holzriese», ün chanal per chatschar lainom, ün iral.

Risch da l'Ancher es dublamaing tudais-ch: «*Henkersries*». Probabelmaing avaiava il bojer da la drettüra il dret da sfrüttar quist risch, da til sgiar. Chi sà, forsa d'eira quist üna part da sia paja?

A Ramosch existan amo duos noms chi algordan als rischs ed irals da plü bod: *Schiessnas Dadaint* e *Schiessnas Dadora*. Il Cudesch da noms fa manzun da la pronunzia plü veglia: Schieschnas da Chantfuorns e da Clissot. Il term «Schiessnas» vain sainza dubi da «schiessen». Ils Tirolais dischan amo hoz «das Holz hinunterschiessen lassen» per «chatschar lainom», o forsa tradüt pü exactamaing per: «laschar sglischar giò la laina». Ed in vardà, las duos Schiessnas as rechattan güst là ingio cha'ls irals da Clissot e Chantfuorns sboccaivan giò'l fuond da la val (resp. aint in En).

Als tagliainas tirolais d'üna jada nun algordan be lur Rischs e Schiessnas, mo eir lur nom da famiglia. Uschena es restà fixà il nom dals «*Kobalts*», ün bun toc sü sur Raschvella. Probabelmaing d'eiran quai ils istess chi avaiavan là sü lur chamonna, chi han relaschà lur noms sü'l üsch d'cuort da la chasa da Not Luzzi-Lansel p.m., in Borgia a Ramosch. Dingionder nan cha la *famiglia Kobalt* derivaiva nu m'es cüntschaint. Eu dschess cha quai d'eiran Tirolais.

Vidvart Tschlin, sülla spuonda vers nord dal Piz Lad, es documentà tras la Charta topografica il nom *Palü d'Alp*, e'l sulom d'üna teja e stalla. Quists attestan quai chi scriva il cronist Durich Chiampell in sia «Descriziun topografica da la Rezia alpina», 1573, cha in quel territori as rechattaivan richas pas-chüras. Ils da Strada/Martina nomnan quist territori là sü amo hoz *Äpli*. Quels pü moderns dischan *Alpetta*. I paress bod cha quist nom

pudess documentar cha'ls da Danuder, chi han amo hoz il dret da passar il cunfin cun lur muvel fin pro la *Chilchera Tudais-cha*, hajan forsa economisà quist'uschè ditta *Äpli* e cha perquai s'haja mantgnü il nom tudais-ch. Chi sà?

Mo na be giosom l'Engiadina ed in Val Müstair nu «savura» quai d'influenzas tudais-chas. Eir in Val S-charl sun quistas influenzas vaira cleras. Ün nom chi nu s'ha laschà metter aint illas schablonas etimologicas es *Mot Falain*, vers süd da la *Val Plazèr*.

Schorta transmetta il nom «Falain» aint illa IV. part dal Cudesch da noms locals cun derivanza intscherta. El nun ha tscherchà da declerar quist nom cul adjectiv falain, cha Oscar Peer identifichescha cul adjectiv falch, chi vuol dir: sblach, jelguaint, grisch. I füss dimena eir pussibel cha Mot Falain pudess avair nom «Mot Falch». Mo ad ün sguard attent nu po schmütschar il fat cha las costas vers nord e vest dal Mot Falain sun schnüddadas tras tagls radicals ed incendis da god. Bleras tschüchas da larschs e dschembers documenteschan chi d'eira qua üna jada ün god serrà. Quai nun es stat observà fin hoz. E'l motiv perche chi's chatta hoz amo sün indombrablas muschnas arsas oura trunchs e tschüchas charbunadas, chi in mincha ças documenteschan vasts incendis da god, nun es brich dad eruir. Han ils da Scuol vulgü augmantar il pas-ch o han els incendià il god per s-chatschar l'uors o'ls lufs? Chi sà? In tuots cas as po constatar cun sgürezza cha'ls perdavants han fat laina da gröss intuorn il Mot Falain. Perquai avain nus be amo da'ns metter avant cha taglialainas o pasters tirolais pronunziaivan «*Falain*» per «*far laina*», e cha'ls da Scuol hajan dit davò quist plü o main per spass o per far beffa, e lura eschan fingià rivats pro'l *Mot Falain* dad hoz, ch'ingün nu sa da declerar.

Ils da Scuol han savü e san amo hoz dovrar il pled tirolais «*Poch*» per «*Bach*». «Guarda cha tü nu croudast aint il poch», dischna via Scuol e manajan cun dir quai da nu crodar aint il aual. *Val dal Poch* in Val Sesvenna es bain eir üna cumprova dal fat cha eir ils da Scuol fan inaccordscher la vaschinanza tirolaisa.

Quist vala eir pel nom dal flüm chi percuorra la Val S-charl e sbocca dasper Scuol aint in En: *la Clemgia*. Schorta fa derivar quist nom dal tudais-ch tirolais *Klamm* (=Schlucht, Felskluft). Schabain cha Robert de Planta metta ün «Clammia» tanter «Klamm» e «Clemgia», am dumond scha'l svilup da quist term tirolais nun es il medem sco pro'ls verbs tudais-chs: p.ex. handeln, betteln, wandeln, suchen, plündern, löten e.o.p., chi, agiundschand ün «-iar» resp. «-ager» in puter, sun gnüts rumantschats in handliar, pettliar, vandlager, suchrager, plündriar, lutiar. I'm vain adimmaint eir amo ils noms *Craduvgias* per ün serraduoir be guliv sü a Tschlin e

Plattaufgias per ün oter serraduoir, stipüras sülla prada d'munt da Ftan, chi pudessan s'avair fuormats dal «grad-uf» «*gradauf-gias*» resp. «*Plattauf-gias*», üna via chi maina propi sur plattas s-chagliusas be guliv sü. Ils etimologs squassaran il cheu sur da quistas fantasias. Mo neir els nun han fin hoz chattà decleranzas plü persvasivas. Cun sar Andrea Schorta vess eu bain gugent discutà quists noms chi'm paran d'esser forats dal verm tirolais.

Nus vezzain cun quists exaimpels, chi nu vöglian dafatta brich esser cumplets, cha l'influenza sur il cunfin nan es discreta. Mo quist nu vala be per noms locals, quist vala eir per la musica ed oters prodots importats da cour'aint e da cavia nan. Vieplü as doda musica da bal bajuvarica-tirolaisa. E sch'ün imitescha lapro eir amo il «Jodl» da coura ... ingün nu protesta! Que vuol dir cha l'acceptanza da suns eisters es vaira gronda. Da quai as pudessa s'agitar, mo in üna discussiun, quant bun o nosch, o quant rumantsch o na rumantsch cha quai sia, tressan nus vaira svelt la cuorta.

(Cuntuaziun segua)